

Tézisfüzet

A NEMZETKÖZI MUNKAERŐ-ÁRAMLÁS ELMÉLETE ÉS AZ ELMÉLETEK GYAKORLATI TESZTJE NÉHÁNY EURÓPAI UNIÓS PÉLDA ALAPJÁN

Honvári János

Tézisfüzet

1) Témaválasztás indoklása és a téma körülhatárolása

Az Európai Unió történetében a migráció az 1990-es évek elejétől napjainkig végig aktuális kérdés maradt, és ebben a történetben fontos szerep jutott a kelet-európai volt szocialista országoknak is. 2004 előtt az uniós csatlakozással kapcsolatos nyugat-európai félelmek miatt vált fontos tudományos kérdéssé a kelet-nyugati migráció, ti. a tagállamok attól tartottak, hogy a munkaerőpiac megnyitásával a volt szocialista országok munkavállalói tömegesen vándorolnak majd nyugatra.

A kutatókat elsősorban a vándorlások nagyságrendje, másodsorban pedig annak várható gazdasági és társadalmi hatásai érdekelték. (Layard, et al., 1992.) , (Baldwin, 1994.) (Walterskirchen & Dietz, 1998.), (Boeri & Brücker, 2001.). 2004-es évet követően a bővítés utáni szabad migráció, illetve a korlátozások első tapasztalatait kezdték elemezni. (Brücker & Damelang, 2009.), (Hárs, 2013.), (Hárs & Simon, 2015.), (Kahanec & Zimmermann, 2010.)

2015-től egyre inkább az EU-n kívülről érkező háborús, politikai és gazdasági menekültáradat került a figyelem középpontjába. Mindeközben lezárult a nyugati országok által bevezetett derogációs időszak, 2011-től az elsőkörös kelet-európai tagállamok polgárait is megilleti az unión belüli szabad munkaerő-áramlás joga. Kényes politikai kérdéssé vált a brit kilépésről (brexit) tartandó népszavazás, melynek fontos kampánykérdése lett a migrációval kapcsolatos negatív hatások vizsgálata. Hazánk szemszögéből vizsgálva megállapítható, hogy egyre jobban gyorsul a magyar elvándorlás, melynek nagyságrendjéről, az elvándorlók összetételéről még mindig keveset tudunk.

A migrációnak vannak gazdasági és nem gazdasági aspektusai. A kettő ráadásul nem is mindig választható el egymástól. Hova soroljuk például, ha egy politikai menekült dolgozni kezd? Politikai, szociológiai, pszichológiai vagy gazdasági kérdés, ha egy tisztán munkavállalási céllal vándorló személy idegengyűlöletet tapasztal? Az értekezést megalapozó kutatás célja, hogy a migrációt, mint gazdasági jelenséget elemezze, így elsősorban a gazdasági törvényszerűségek feltárására, a közgazdasági modellek alkalmazására fókuszál.

Fontos megjegyezni, hogy az uniós migrációt is több aspektusból lehet vizsgálni. Még ugyanaz a migrációs csatorna is kaphat eltérő értelmezést. A kelet-nyugati migráció kapcsán például a bevándorlási célországoknak számító fejlettebb uniós tagállamokat jellemzően a szegényebb

országok migrációs folyamatainak összesített hatásai érdeklik, azonban a szegényebb (új) tagállamok számára a munkaerő-áramlás országspecifikus jellemzői legalább annyira fontosak.

Minden térségnek és minden korszaknak megvannak a maga jellemző migrációs tendenciái. Napjaink Európájának munkaerő-áramlási folyamatait az átmeneti korlátozások lejártával megvalósuló uniós alapelvek (a szabad munkaerő-áramlás), és a körülötte kialakuló viták (brexit, menekültválság) határozzák meg.

2) Kutatói célkitűzés, és az alkalmazott módszertan

A migráció az egyre intenzívebbé váló globalizációs folyamatok egyik központi kérdése, és mint ilyen globális jelenség. Vannak azonban speciális regionális jellemzői, így érdemes az összehasonlító elemzések igényének megtartása mellett régiós specifikumokat is megvizsgálni. Egy magyar kutató számára talán a legfontosabb regionális adottság az európai uniós tagság, ill. annak előzményei (migrációs derogációk), és következményei (szabad munkaerő-áramlás). A szerző vizsgálódásait erre a területre szűkítette, és ennek során a migrációval kapcsolatos kutatási tevékenységét három fontos végső célnak rendelte alá:

1. arra törekedett, hogy minél szélesebb körben megismerje a migrációs becselőeljárásokat, majd az elméletek és modellek szintetizáló elemzését követően elvégezzen néhány saját vizsgálatot. Abból a feltételezésből indult ki, hogy a kutatás középpontjába helyezett kelet-nyugat-európai aktuális migrációs folyamatok:
 - a) rendelkeznek közös, általánosítható jellemzőkkel,
 - b) országspecifikus sajátosságokkal bírnak, amelyeket érdemes kiemelni,
 - c) egyetlen modellel sem írhatóak le teljes megbízhatósággal.

A disszertáció nagy hangsúlyt fektet a kelet-nyugat-európai migrációs folyamatok egy speciális szegmensére, a KKE8-ak¹ Nagy-Britanniába irányuló munkaerő-áramlására. A WRS² adatbázisai révén egyedül a brit statisztikákban lehetett negyedéves migrációs adatokat elérni. Ez az adatbázis 2004. II. negyedétől 2011. II. negyedévéig tartó időszakra áll rendelkezésre, vagyis 28 negyedévet fed le. Hasonló módon a rendelkezésre áll a brit társadalombiztosítási számok NINO³ igénylését összesítő

¹ A 2004-ben csatlakozott 8 kelet-közép-európai ország

² Worker Registration Scheme

³ National Insurance Number

statisztikai adatbázis is. A NINO-adatok segítségével az újabb migrációs folyamatok is nyomon követhetők.

2. A becslőeljárások mellett az értekezés a migráció várható gazdasági következményeire fókuszál, elsősorban elméleti oldalról megközelítve próbál néhány általánosan megfogalmazható következtetést levonni. A vizsgálat középpontjában a neoklasszikus tényezőáramlás-elmélet áll, mely a tényezőjövedelmek eltéréseivel magyarázza a mobilitást. Azért lett ez az elmélet az elemzés tárgya, mert a kelet-nyugat-európai migrációs folyamatokat vizsgáló kutatók elsősorban a jövedelemkülönbségekkel magyarázzák a munkaerő nemzetközi mozgását. A disszertációban a szerző azt is elemzi, hogy mennyiben teljesülnek a neoklasszikus tényező-áramlás elmélet kiinduló alapaxiómái, és ha nem teljesülnek, akkor ennek milyen következményei vannak a modell alkalmazhatóságát illetően.
3. A szerző egyik fontos kutatási célja az volt, hogy felmérje a hazai felsőoktatásban tanuló nappali tagozatos hallgatók migrációs szándékait. Forráshiány miatt e felmérés nem lett reprezentatív, az eredmények így nem általánosíthatók a teljes sokaságra. A kérdőíves felmérés célja így az lett, hogy találjunk olyan tényezőket, amelyek a jövedelemkülönbségek mellett a migráció fontos motivációs tényezőinek bizonyulnak. A kérdőíves felmérés azt is bemutatja, hogy a vizsgált hallgatók körében melyek a legnépszerűbb célországok.

A disszertáció során alkalmazott módszertan első pillére természetesen a témával foglalkozó hazai és külföldi irodalom felkutatása és feldolgozása volt. A publikációk összefoglalása és szintetizálása komoly kihívásnak bizonyult, mivel a téma irodalma rendkívül szerteágazó. A szerző által feldolgozott irodalmakat⁴ az alábbi témák köré lehet csoportosítani:

- Migrációelméleti alapkutatások. A migráció kategorizálása, a korábbi munkák eredményeinek összefoglaló elemzése. (Castles, et al., 2014)
- Migrációt becsülő eljárások. (Layard, et al., 1992.); (Walterskirchen & Dietz, 1998.); (Straubhaar, 2001)
- Neoklasszikus migrációelmélet. A migráció és a növekedés kérdései. (Krugman & Obstfeld, 2003.); (Barro & Sala-i-Martin, 2004.)

⁴ A tézisfüzetben értelemszerűen csak néhány szerzőt említve

- Hazai migrációs irodalom. (Blaskó, et al., 2014.); (Hárs & Simon, 2015.)

A téma alapvető irodalmával a disszertáció első, bevezető fejezete foglalkozik. A migráció elméleti megközelítésével kapcsolatban lásd még: (Honvári, 2004a; 2004b; 2014).

A kutatás során alkalmazott módszertan második eleme egy a Nagy-Britanniába érkező kelet-európai munkavállalók statisztikai adatbázisát (WRS) felhasználó elemzés, amelynek során a szerző azt vizsgálta, hogy mennyiben magyarázzák a kelet-európai országok és Nagy-Britannia között mutatkozó jövedelemkülönbségek a vándorlási statisztikákból kiszámítható lakosságárányos migráció országok közötti eltéréseit. A szerző a kapott eredményeket két, a témában relevánsnak számító elemzés [(Barro & Sala-i-Martin, 2004.); (Straubhaar, 2001)] következtetéseivel is összeveti.

A harmadik alkalmazott módszer egy közgazdasági modell, amelynek alapját a két ország között megvalósuló szabad munkaerő-áramlás neoklasszikus elmélete jelenti. (Krugman & Obstfeld, 2003.) A szerző a modell alapjait felhasználva levezeti és definiálja a tőkeáramlás nélküli, majd tőkeáramlással kombinált munkaerő-áramlás jóléti hatásait, amelyeket egyes szektorokra és országokra lebontva részletesen elemez.

Végül a negyedik alkalmazott módszer egy primer kutatás, amelynek során a 37 kérdést tartalmazó kérdőívet hét kiválasztott⁵ hazai felsőoktatási intézmény hallgatói töltötték ki. A kiküldött 500 kérdőív úgy oszlott meg a kiválasztott intézmények között, hogy a kérdőívek aránya megfelelt az egyes képzési területek (közgazdász, jogász, mérnök, bölcsész, egészségügyi) országos arányának. Természetesen a reprezentativitás csak a kiküldött kérdőívek arányát tekintve valósulhatott meg, a visszaérkezett 324 kitöltött kérdőív esetében már nem teljesen. Ebből adódik, hogy a mintában a jogász és közgazdász-képzés az országoshoz képest némileg felülreprezentált, a mérnökképzés viszont alulreprezentált lett.

A kérdőíves lekérdezés legfőbb célja az volt, hogy felmérje a felsőoktatásban résztvevő hallgatók tanulási, munkavállalási és letelepedési migrációs szándékait, annak legfőbb motiváló tényezőit, a vándorlás irányát, időtartamát. A felmérés választ keresett továbbá arra, hogy van-e valamilyen mérhető tendencia a képzési terület, évfolyam, életkor, régió, anyagi helyzet stb. valamint a migrációs hajlandóság között. A válaszok kiértékelése során SPSS 19-es

⁵ A kiválasztás szempontja önkényes volt: legyen olyan ismerős kolléga, aki a lekérdezést megcsinálja, és a kérdőíveket visszaküldi. A kérdőíves vizsgálatba a következő intézmények kerültek: Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Miskolci Egyetem, Nyíregyházi Főiskola, Pécsi Tudományegyetem, Semmelweis Egyetem, Széchenyi István Egyetem

programcsomaggal lefuttatott keresztábra-elemzést alkalmazott a szerző, és Khi-négyzet próbával tesztelte, hogy a különböző ismérvek között van-e kapcsolat. Ahol szignifikáns kapcsolat mutatható ki (5%-os szignifikanciaszintet feltételezve), ott a Cramer együttható értéke is bemutatásra került.

3) A doktori disszertáció szerkezete

A disszertáció négy nagyobb fejezetből áll.

Az első fejezetben részletesen ismertetésre kerül munkaerő-migrációt gazdasági kérdésként kezelő szakirodalom. A fejezetben a szerző komoly figyelmet fordít a migrációs becslőmodellek ismertetésére.

A második fejezetben a szerző egy konkrét példán keresztül is megvizsgálja, hogy milyen közös, ill. milyen országspecifikus jellemzőkkel bír a kelet-nyugat-európai munkaerő-áramlás. Az EU fejlettebb államai, mint a migráció potenciális célországai, különös érzékenységgel kezelték a szabad munkaerő-áramlás kérdését. Közülük egyesek (pl. Nagy-Britannia) már a keleti bővítés napjától megnyitották munkaerő-piacukat, mások (pl. Németország, Ausztria) a csatlakozási szerződés aláírásakor 7 éves derogációs kérelemmel éltek. A szabaddá tett munkaerő-áramlás első nagy-britanniai tapasztalatai azt mutatják, hogy bár a kelet-európai migráció jelentős méreteket öltött, az egyes országok között a mobilitás szempontjából komoly különbségek mutatkoznak. Ebből egyenesen következik, hogy az általában a jövedelem- és bérkülönbségeket használó migrációs prognózisok kiegészítésre szorulnak, magyarázóerejük megkérdőjelezhető. A szerző rámutat, hogy az egy főre jutó vásárlóerő-paritásos GDP-ben megmutatkozó különbségek nem magyarázzák meg az összes kelet-közép-európai ország migrációs folyamatát. Ebben a fejezetben a szerző bemutat egy komplexebb, a jövedelemkülönbségeken túl további három tényezőt (munkanélküliség, migrációs háló, távolság) bekapcsoló modellt is, külön felhívja a figyelmet az alkalmazhatóság korlátaira.

A harmadik fejezet a munkaerő-migráció gazdasági hatásait elemzi. A neoklasszikus munkaerő-áramlás modelljének segítségével részletesen vizsgálja a migráció országokra és szektorokra gyakorolt jóléti hatásait. Külön elemzi a tőkeáramlás következményeit, majd feltételezve a két termelési tényező együttes áramlását, következtetéseket. A fejezet végén a szerző kitér a humántőke-áramlás néhány kérdésére is.

A dolgozat negyedik fejezete több kérdőíves felmérés eredményeit foglalja össze. Külön alfejezetbe került a tanulási-, valamint a munkavállalási migrációs szándékok elemzése.

4) Az értekezés hipotézisei

A doktori értekezés az alábbi 7 hipotézist vizsgálja.

- 1. hipotézis: A kelet-nyugat-európai migrációt becslő eljárások mind módszertanukat, mind vizsgálódási körüket, mind eredményüket tekintve olyan mértékben eltérnek egymástól, hogy az alkalmazhatóságukat is megkérdőjelezi. Vagyis nincs egyetlen hatékony módszer a migráció becslésére.*
- 2. hipotézis: Nagy-Britannia (mely ország a kelet-európai uniós tagállamok szabad munkaerő-áramlását az elsők között megvalósító országok közé sorolható) esetében, ha külön-külön megvizsgáljuk a kibocsátó országok migrációs folyamatait, akkor belátható, hogy az országok között mutatkozó jövedelmi különbségek nem magyarázzák pontosan az egyes országok között mutatkozó migrációs eltéréseket.*
- 3. hipotézis: A neoklasszikus munkaerő-áramlás elméleti alapfeltevéseinek egy része nem igaz az EU-n belüli kelet-nyugati migrációs folyamatokra.*
- 4. hipotézis: A neoklasszikus migráció-elmélet kiterjesztett elemzése alapján igazolható, és védhető a régi EU-tagállamok derogációs kérelme.*
- 5. hipotézis: A hazai felsőoktatásban tanuló hallgatók komoly migrációs potenciált jelentenek, migrációs hajlandóságuk a 2006-tól 2013-ig terjedő időszakban nőtt.*
- 6. hipotézis: A külföldi munkavállalási szándék terén a magyar hallgatók számára legfontosabb három célország: Ausztria, Nagy-Britannia és Németország.*
- 7. hipotézis: A hallgatók körében a munkavállalási célú migráció kapcsán kijelenthető, hogy a migrációs célország kiválasztását meghatározó faktorok közül a célország nyelvének ismerete komoly befolyásoló tényező.*

5) A doktori disszertáció új- és újszerű tudományos eredményei

Az értekezés első fejezete bemutatja a migrációt becslő eljárások módszertani eltéréseit. A kutatók nem csak az alkalmazott módszertant illetően tértek el egymástól, hanem a kapott eredmények is számos vitára adtak okot, sokszor még a várt migráció nagyságrendjét illetően sem volt egyetértés közöttük. Az 1. hipotézist a szerző mindezek ellenére elvetette, ugyanis önmagában az a tény, hogy a migrációt becslő eljárások módszertana és eredménye különbözik, nem igazolja azt a feltevést, hogy nincsen egyetlen hatékony eljárás a migráció becslésére.

A disszertáció második fejezete részletesen elemzi a WRS adatbázisból gyűjtött migrációs adatokat.

Barro és Sala-i-Martin (Barro & Sala-i-Martin, 2004.) modellje (és más elemzések) a jövedelmi különbségeket tekinti a vándorlási döntések mögött meghúzódó legfontosabb tényezőnek. Ebből fakadóan logikus lépésnek számított annak a vizsgálata, hogy a kelet-európai országok vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GDP-ben kifejezett gazdasági lemaradása mennyiben magyarázza az egyes országok vándorlási statisztikáit. A vásárlóerő-paritáson mért egy főre eső GDP eltérései, illetve a Nagy-Britanniába való vándorlási hajlandóság között valóban szoros összefüggés mutatható ki. Azok az országok, melyek magasabb egy főre eső jövedelemmel rendelkeznek, alacsonyabb elvándorlással jellemezhetők. Ugyanakkor korántsem csak a jövedelmi különbségek befolyásolják a munkavállalók migrációs döntéseit. A Nagy-Britanniához viszonyított (vásárlóerő-paritásos) GDP/fő lemaradást tekintve Magyarország 2004-2005-ben harmadik, 2006-tól (Szlovákiával holtversenyben) negyedik, 2007-2008-ban ötödik, 2009-ben újra negyedik, 2010-ben ismét ötödik a 8 kelet-európai ország rangsorában. Hazánk ugyanakkor az összlakossághoz viszonyított kivándorlási rangsorban szintén csak ötödik, holott a második-harmadik helyen kellene lennie, ha csak a GDP-adatokat néznénk. A Magyarországról Nagy-Britanniában munkát vállalók magyar lakossághoz viszonyított aránya a 2004-2011 közötti időszakra alig több mint a harmada az EU8-ak átlagának, kb. háromnegyede a vele nagyjából azonos fejlettségű észtszországi, és kb. negyede, a fejlettségi rangsorban hol egy kicsit mögötte, hol egy kicsit előtte álló szlovákiai adatnak. A GDP kapcsolat szorossága alapján a 2. tézist (lásd alább) alátámasztó eredményeket kapunk. Az 1. táblázat azt mutatja, hogy önmagában a kelet-európai országok vásárlóerő-paritásos GDP-jének a brit vásárlóerő-paritásos GDP-jéhez viszonyított lemaradása mennyiben magyarázza a Nagy-Britanniába irányuló lakosságárányos (bruttó) migrációs rátát. Az alábbi táblázat a kapcsolat szorosságát kifejező lineáris korrelációs együtthatókat (r) tartalmazza.

1. táblázat: A GDP/fő (PPP) és a migrációs ráta közötti korrelációs együtthatók

	CZ	EST	HUN	LAT	LIT	POL	SK	SL	EU8
r	-0,67	-0,83	0,44	-0,22	-0,62	-0,71	-0,61	-0,13	-0,69

Forrás: saját számítás

A táblázatból kiderül, hogy az EU8-akra kimutatható kapcsolat, országonként vizsgálva nagyon eltérő eredményre vezet. Magyarországon még az a feltételezés sem teljesül, hogy

az egy főre jutó vásárlóerő-paritásos GDP emelkedése esetén csökken a migráció. Szlovénia és Lettország esetében pedig a korrelációs együttható értéke alapján csak nagyon gyenge kapcsolatot lehet kimutatni a két változó között. Ugyanakkor Csehország, Észtország, Lengyelország és Szlovákia esetén a korrelációs együttható értéke viszonylag szoros kapcsolatra utal, csakúgy, mint az összesített eredmények.

A fentiek alapján az értekezés 2. tézise:

2. tézis. Nagy-Britannia esetében az EU8-ak összesített migrációs adatai megfelelnek a jövedelemkülönbségeken alapuló prognózisnak, vagyis a tényadatok beleesnek a Barro-modell segítségével becsült tartományba. Az egyes országok között azonban olyan mértékű különbségek mutatkoznak a népességarányos migrációs rátákban, amelyek nem magyarázhatók szignifikánsan csak a jövedelemkülönbségek segítségével.

A disszertáció 3. fejezete a neoklasszikus migráció elmélet alapmodelljéből kiindulva von le következtetéseket. A modell alapján a szerző kilenc egyszerűsítő feltételt fogalmaz meg (két országos modell; status quo az induláskor, mely hirtelen megváltozik; TLH-görbe a tényezőellátottság függvénye; két termelési tényező, amelyből a tőke konstans; eltérő bérek a két országban; teljes foglalkoztatás mindkét országban; az áru- és tőkeáramlás hatásainak figyelmet kívül hagyása; tökéletes verseny és információk; homogén termelési tényezők). Minden modellnek vannak egyszerűsítő feltételei, de a neoklasszikus migráció elmélet alapfeltevései számos pontban vállalhatatlanok. Ebből adódik a 3. tézis:

3. tézis: A neoklasszikus migráció-elmélet alapfeltevései számos esetben olyan mértékben rugaszkodnak el a valóságtól, hogy az már a modell általános alkalmazhatóságát, és a következtetések levonását is veszélyezteti. Mindezek ellenére a neoklasszikus migrációs modellnek van létjogosultsága, amennyiben a nemzetközi munkaerő-áramlás mértékét és hatásait a tiszta piacgazdaság keretei között szeretnénk elméleti síkon megvizsgálni.

Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a neoklasszikus migrációelméletnek a fenti korlátok mellett is van relevanciája. A modellt lefuttatva és kiterjesztve feloldható az a paradoxon, hogy miért a migráció jóléti hatásai szerint nyertes befogadó országok éltek a derogáció eszközével. A gazdasági migráció alapjait összefoglaló neoklasszikus munkaerő-áramlás elmélet (Krugman & Obstfeld, 2003.) egyértelműsíti, hogy a migráció összesített jóléti hatásai pozitívak, a GDP hatást tekintve pedig a migránsokat befogadó ország nyer, a küldő ország veszít. A csatlakozási tárgyalások során azonban az elmélet szerint leginkább nyertes országok kértek hétéves

átmeneti időszakot a szabad munkaerő-áramlás megvalósítására, míg a vesztes szegényebb országoknak a kérdés csak annyiban volt fontos, amennyiben tárgyalási alkupozícióik más területen a migrációs derogációból adódóan javulhattak. Az elméleti vesztes lett a gyakorlati nyertes. A paradoxon feloldható, ha árnyaltabban is megvizsgáljuk a migráció gazdasági következményeit (bérhatás, jövedelem-eloszlás, munkapiaci hatások). A disszertáció nagy hangsúlyt fektet arra, hogy a neoklasszikus migráció-elméletet a fenti aspektusból is elemezze, esetenként új gondolatokkal kiegészítse. Ennek eredményeként fogalmazható meg a 4. tézis:

4. tézis: A neoklasszikus migráció-elmélet kiterjesztett elemzése alapján igazolható, és védhető a régi EU-tagállamok derogációs kérelme. Ezek az országok, bár elméletileg jól járnak a szabad munkaerő-áramlással (pozitív GDP és GNI hatás), valójában a várható bér- és munkapiaci feszültségek miatt, elsősorban politikai okokból nyúltak az átmeneti korlátozások eszközéhez.

Az értekezés 4. fejezete felmérte a hazai felsőoktatásban tanuló hallgatók egy részének migrációs potenciálját. A kérdőíves felmérés eredményei alátámasztották az 5-7. hipotéziseket, mivel azonban a minta nem lett reprezentatív a hipotéziseket a szerző annak ellenére is elutasította, hogy a felmérések eredményei bemutatott statisztikai elemzésekkel alátámasztották azokat.

6) Következtetések és javaslatok

A kutatási koncepció logikája szerint a nagyságrendi kérdés részletes kritikai elemzését követően a várható gazdasági hatásokat kellett megvizsgálni. Ezzel kapcsolatban rengeteg alternatív módszer állt rendelkezésre, melyek közül a neoklasszikus migrációelmélet részletes modellelemzését választotta a szerző. Ennek a választásnak több oka is volt:

Egyrészt a neoklasszikus munkaerő-áramlás modelljének az oktatása eléggé elterjedt a hazai (és a külföldi) gazdasági egyetemeken, főiskolákon. Krugman és Obstfeld korábban hivatkozott műve (Krugman & Obstfeld, 2003.) az egyik leggyakrabban használt, és talán legrészletesebb nemzetközi gazdaságtan szakkönyv a hazai tankönyvpiacra. A kutatás során felmerült, és a disszertációban megfogalmazott kérdésekre azonban ebben az egyébként sok szempontból nagyon jól hasznosítható könyvből (sem) kapunk választ. A szerző ezért megpróbált a hazai oktatási gyakorlatból kiindulva, a modell kereteit megtartva, ám magát a modellt újragondolva, kibővítve választ adni néhány megkerülhetetlen dilemmára.

Másrészt a migrációkutatásokban a neoklasszikus alapokon nyugvó bért kiegyenlítő elmélet a legelterjedtebb. A neoklasszikus migrációelméletekkel kapcsolatban azonban számos kritikai

észrevétel is megfogalmazható. A modell feltételrendszere, ahogy azt az értekezés 3. tézise megfogalmazza, számos esetben jelentősen eltér az EU-migráció feltételrendszerétől. Joggal merül fel a kérdés, hogy ilyen mértékű eltérések esetén helyesek-e a modelltől levont következtetések. A dilemmát úgy próbálta meg áthidalni a szerző, hogy a neoklasszikus migrációelmélet következtetéseit a megváltozott feltételrendszerhez igazította. Ennek eredményeként igazolta, hogy a régi tagállamok szabad munkaerő-áramlásra vonatkozó derogációs kérelme a neoklasszikus modell következtetéseinek nem mond ellent. Érdekes párhuzam, hogy a 4. tézis nemcsak a szabad munkaerő-áramlást illető német és osztrák derogációs kérelmeket magyarázza, hanem Nagy-Britannia EU kilépése kapcsán is feloldja azt a paradoxont, mely szerint a britek gazdaságilag nyertesei az uniós szabad munkaerő-áramlásnak, mégis korlátozni kívánják azt. Érdeemes lehet a kérdést abból az aspektusból is továbbgondolni, hogy vajon Németország, mely a teljes rendelkezésére álló időtartam alatt (vagyis hét éven át) korlátozta a kelet-európai munkaerő-áramlást, milyen megfontolásból ösztönzi a közel-keleti és afrikai menekültek tömeges befogadását.

A felsőoktatásban tanulók migrációs szándékainak elemzése aktuálisabb, mint valaha. Egyrészt a sokat vitatott új felsőoktatási törvény egyik externális hatása, hogy a hazai felsőoktatás intézményeinek minden korábbinál erősebb – és egyre inkább globális – versenyt kell folytatnia a minőségi hallgató-állományért. Másrészt 2011-ben az átmeneti korlátozások ideje lejárt, az Európai Unió egységes belső piaca teljes egészében nyitottá vált a hazai migránsok számára, és úgy tűnik, hogy a gazdagabb tagállamok az európai gazdaság lassulása és az egész uniót súlyosan érintő euró válság ellenére is vonzóak maradtak a magyar munkavállalók számára. A disszertációban hivatkozott felmérések (Clark & Hardy, 2011), (Sik & Simonovits, 2002.) (Sik & Szeitl, 2016), (Fassmann & Hintermann, 1997) alapján igazolható, hogy az elvándorlásra leginkább az idegen nyelven is kommunikáló 18-30 éves lakosság hajlamos. A felsőoktatási hallgatók több, mint 90%-a ebbe a kategóriába tartozik. A magyar gazdaság jövőbeli teljesítménye szempontjából pedig nagyon fontos, hogy a versenyképes tudással rendelkező, nyelveket beszélő képzett munkaerő itthon helyezkedjen el. A kelet-európai kivándorlás a 2008-as megtorpanást követően a legfrissebb felmérések szerint (pl. DESTATIS, 2016), új lendületet kapott. A magyarok migrációs hajlandósága az elmúlt években egyre nagyobb, ezt a felmérések (Tárki migrációs potenciál) és a valós vándorlási adatok (Eurostat, OECD) egyaránt alátámasztják. A globalizációs folyamatok egyik legfontosabb jellemzője, a termelőeszközökért folytatott globális verseny. Ez alól hazánk sem tudja kivonni magát, az

azonban rendkívül fontos, hogy a migrációs folyamatokat stratégiai jelentőségűnek tekintsék a mindenkori gazdaságpolitikai szereplők.

A téziszűzetben hivatkozott irodalom

Baldwin, R. E., 1994. *Towards an Integrated Europe*. Geneva: Centre for Economic Policy Research.

Barro, R. J. & Sala-i-Martin, X., 2004. *Economic Growth*. második kiadás. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.

Blaskó, Z., Sik, E. & Ligeti, A. S., 2014. Magyarok külföldön - Mennyien? Kik? Hol?. In: T. Kolosi & I. G. Tóth, szerk. *Társadalmi Riport 2014*. Budapest: TÁRKI, pp. 351-372..

Boeri, T. & Brücker, H., 2001. Eastern Enlargement and EU-Labour Markets: Perceptions, Challenges and Opportunities. *IZA Discussion Paper No. 256*, Issue 256.

Brücker, H. & Damelang, A., 2009. *Labour mobility within the EU in the context of enlargement and the functioning of the transitional arrangements. Labour mobility within the EU in the context of enlargement and the functioning of the transitional arrangements.*, Nuremberg: IAB.

Castles, S., Haas, H. d. & Miller, M. J., 2014. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World..* ötödik szerk. London: Palgrave Macmillan.

Clark, N. & Hardy, J., 2011. *Free Movement in the EU. The Case of Great Britain..* Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.

DESTATIS, 2016. *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Ausländische Bevölkerung. Ergebnisse des Ausländerzentralregisters.,* Wiesbaden: DESTATIS.

Fassmann, H. & Hintermann, C., 1997. *Migrationspotential Ostmitteleuropa. Struktur und Motivation potentieller Migranten aus Polen, der Slowakei, Tschechien und Ungarn.,* Wien: ISR.

Hárs, Á., 2013. Magyarok - külföldön. Gondolatok a magyarok külföldi munkavállalásáról. *Magyar Tudomány*, 174.(3.), pp. 286-291.

Hárs, Á. & Simon, D., 2015. A munkaerő-migráció változása a kétezres években Magyarországon. Vizsgálat a munkaerő-felmérés adatai alapján. *BUDAPESTI MUNKAGAZDASÁGTANI FÜZETEK*, 2015. március.p. 108.

Honvári, J., 2014. A nemzetközi munkaerő-migráció elmélete. *Prosperitas*, 1.(2.), pp. 88-101.

Honvári, J., 2004a. The Economic and Uneconomic Aspects of the Decision Regarding the Migration of the Individual. *Periodica Polytechnica - Social and Management Sciences*, 12.(2.), pp. 203-209.

Honvári, J., 2004b. A migráció, mint gazdaságpolitikai jelenség. In: J. Veress, szerk. *A transzformáció végén*. Nyíregyháza: Stúdium Kiadó, pp. 379-401.

Kahanec, M. & Zimmermann, K. F. szerk., 2010. *EU Labour Markets After Post-Enlargement Migration*. Berlin: Springer.

Krugman, P. R. & Obstfeld, M., 2003. *Nemzetközi gazdaságtan. Elmélet és gazdaságpolitika*. Budapest: Panem.

Layard, R., Blanchard, O., Dornbusch, R. & Paul, K. szerk., 1992. *East-West Migration. The Alternatives*. Cambridge: MIT Press Cambridge.

Sik, E. & Simonovits, B., 2002.. Migrációs potenciál Magyarországon 1993-2001. In: T. Kolosi, I. G. Tóth & G. Vukovich, szerk. *Társadalmi riport 2002*. Budapest: TÁRKI, pp. 207-219.

Sik, E. & Szeidl, B., 2016. Migráció a mai Magyarországról. *Educatio*, 25(4), pp. 546-557.

Straubhaar, T., 2001. Ost-West Migrationspotenzial: Wie gross ist es?. *HWWA DISCUSSION PAPER 137*.

Walterskirchen, E. & Dietz, R., 1998. Auswirkungen der EU-Osterweiterung auf den österreichischen Arbeitsmarkt. *WIFO Monatsberichte*, 71(8), pp. 531-540.

A szerző témakörben megjelent publikációi

Honvári, J., 2014. A nemzetközi munkaerő-migráció elmélete. *Prosperitas*, 1.(2.), pp. 88-101.

Honvári, J., 2012. Migrációs potenciál és a potenciális tanulási migráció. *Tér és Társadalom*, 26.(3.), pp. 99-113.

Honvári, J., 2011. Nyitva van az aranykapu? A német és osztrák munkapiac megnyitásának várható gazdasági hatásai.. In: P. Róbert, szerk. *Magyarország társadalmi-gazdasági helyzete a 21. század első évtizedeiben*. Széchenyi István Egyetem: Kautz Gyula Emlékkonferencia 2011. június 15. elektronikus formában megjelenő kötete, p. 26.

Honvári, J., 2008. Migráció = invázió? Az EU keleti bővítésének első tapasztalatai. In: E. Dobó & Á. Rendes, szerk. *20. századi magyar gazdaság és társadalom: Válogatott tanulmányok*. Győr: Universitas, pp. 406-417.

Honvári, J., 2006. Menni vagy nem menni? Felsőoktatási hallgatók vándorlási szándéka a migrációs prognózisok és elméletek tükrében.. In: J. Honvári, szerk. *Tények és tévhitek a társadalomtudományi kutatásban*. Győr: Universitas, pp. 124-137.

Honvári, J., 2004. The Economic and Uneconomic Aspects of the Decision Regarding the Migration of the Individual. *Periodica Polytechnica - Social and Management Sciences*, 12.(2.), pp. 203-209.

Honvári, J., 2004. A migráció, mint gazdaságpolitikai jelenség. In: J. Veress, szerk. *A transzformáció végén*. Nyíregyháza: Stúdium Kiadó, pp. 379-401.

Honvári, J., 2002. A keleti migráció nyugati irodalma. *Műhelytanulmányok - BME Gazdaság és Társadalomtudományi Kar*, 1.(2.), pp. 5-13.

Honvári, J. & Veress, J., 2004. *Angst vor ungarischem Geist? Einige spezielle Aspekte der Migration aus Mittel- und Osteuropa*. Budapest, Logod Bt., pp. 6-12.

Dombi, Á. & Honvári, J., 2004. *Az Európai Unió bővítéséből adódó nemzetközi migráció gazdasági vonatkozásai Magyarországra..* Budapest, BME, pp. 191-200.

A szerző témakörben tartott fontosabb konferencia-előadásai

Honvári J. (2013): Employment-based migration intentions of students in the hungarian higher education system. *International Conference on Economics and Business Management. Babes University, Kolozsvár, 2013.11.23-24.*

Honvári J. (2011): Evidencia vagy diszkrepancia? A nemzetközi munkaerő-áramlás neoklasszikus elmélete és mindennapi gyakorlata. *Tudomány Ünnepe Konferencia, BGF. Budapest, 2011.11.10.*

Honvári, J. (2011): Nyitva van az aranykapu? - A német és osztrák munkapiac megnyitásának várható gazdasági hatásai. *Magyarország társadalmi-gazdasági helyzete a 21. század első évtizedeiben: Kautz Gyula Emlékkonferencia, Győr, 2011. június 15.*

Honvári, J. (2008): Migráció = invázió? Az EU keleti bővítésének első tapasztalatai. „20. századi magyar gazdaság és társadalom”, c. konferencia, *Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar, Győr, 2007.11.08.*

Honvári J. (2005): Menni vagy nem menni?: Felsőoktatási hallgatók vándorlási szándéka a migrációs prognózisok és elméletek tükrében. *A Magyar Tudomány Ünnepe szervezett konferencia. Győr. 2005.11.02.*

Dombi, Á, Honvári J. (2004): Az Európai Unió bővítéséből adódó nemzetközi migráció gazdasági vonatkozásai Magyarországra. *A BME Műszaki Menedzsment Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Doktori Iskola I. országos konferenciája. Budapest. 2004. január 9.*

Honvári J. (2004): Angst vor ungarischem geist? Einige spezielle Aspekte der Migration aus Mittel- und Osteuropa. *16. Frühlingsakademie der Hans Seidel Stiftung. Wildbad-Kreuth, 2004.05.19-23.*